

Marko Štuhec

O DRUŽINI V KRANJU SREDI 18. STOLETJA

Razprava je napisana na podlagi seznama prebivalcev mesta Kranja iz leta 1754, ki ga v tej številki Zgodovinskega časopisa objavlja dr. Anton Svetina.

Psevdozgodovinske predstave o družini v »starih časih«, ki jih producira zdravorazumsko nategovanje preteklosti na kopito dojemanja osebne zgodovinske skušnje, lahko na kratko strnemo tako: številne družine, ženske ob poroki zelo mlade, komaj na tričetrt odrasle, precejšnja starostna razlika med zakoncema, v korist moža, seveda. Naš članek ni nastal z namenom, da bi korigiral psevdozgodovinsko zavest, saj je v njeni strukturi družini odmerjeno bolj malo prostora. Burijo jo vse drugačne fantazme. Vrhu tega pa psevdozgodovinska zavest že zaradi svoje neprestano izražene zahteve po zgodovinski resnici ne sega pogosto po zgodovinopisju, saj mu vsled njegove (domnevne) ideološkosti in vdinjanja vladajočemu razredu ne zaupa. Napajališča njenih prikazni in objektivnih resnic so drugje, zato je jasno, da bi bili kakršnikoli prosvetiteljski nameni otroška naivnost. Naša razpravica je plod čiste radovednosti, izraza tiste svobode, o kateri je pred časom tako sugestivno pisal J. Makarovič.¹

Analize ne bomo začeli pri družini, pač pa bomo najprej razčlenili kranjsko prebivalstvo po spolu in starosti. Utemeljimo ta ovinek. V različnih obdobjih svojega življenja nastopa posameznik v zvezi z družino v različnih vlogah: kot otrok, brat ali sestra, oče oziroma mati, zakonski partner, vdovec oziroma vdova, dedek ali babica ... Še bi lahko naštevali. Zaradi značaja vira, ki nam posreduje sliko stanja v določeni točki preteklosti, ne moremo zajeti sosledja družinskih vlog posameznika v nekem časovnem obdobju. Analiza po spolu diferenciranih starostnih skupin in družinskega statusa njihovih pripadnikov pa omogoča ugotavljanje tistih značilnih življenjskih obdobj, ko ljudje od ene družinske vloge prehajajo k drugi. Do neke mere lahko torej rekonstruiramo določene procese. Isto velja tudi z vidika družine. Ta je ne glede na širše družbene odnose, procese in strukture, ki jo naddoločajo dinamična tvorba, podvržena stalnim spremembam. Analiza starostne strukture prebivalstva nam dovoljuje opazovati posamezne faze v razvoju družine: njeno nastajanje in rast ter postopno razpadanje. Zaradi navedenih razlogov se nam zdi razčlenitev kranjskega prebivalstva po starosti in spolu smiselna.

Kaj nam pokaže? Najprej to, da so označene starosti navedene zelo približno. Vidimo namreč, da so tako pri ženskah kot pri moških zelo močno zastopane okrogle letnice 20, 30, 40, 50, pa tudi 25, 35, 45 ... let, medtem ko so skupine ljudi starih 21, 22, 29, 31, 36 ... let zelo šibke. Zanima nas, koliko navedeni podatki odstopajo od dejanskih starosti, koliko so uporabni. Dejanske starosti je namreč mogoče določiti s pomočjo krstnih knjig kranjske župnije.² Za vzorec prebivalcev smo poiskali datum, ko so bili krščeni. Tako iskanje po matičnih knjigah, ki bi bilo sicer zelo zamudno, smo lahko izvršili, ker je na koncu vsake krstne knjige dodan abecedni seznam vseh v dotično krstno knjigo vpisanih otrok. Primerjava kaže, da se dejanske starosti razlikujejo od onih, navedenih v seznamu, v povprečju za dve leti in pol. V veliki večini primerov (32) je napisana starost premajhna, v devetih je točna in v štirih prevelika. Odstopanja pa niso enaka pri vseh starostnih skupinah. Zapisane starosti otrok do 10. leta se v povprečju razlikuje za dobro leto od dejanskih, pri skupini do 20. leta je odstopanje 2,3 leta, pri skupini do 30 let 3,5 leta, pri starejših

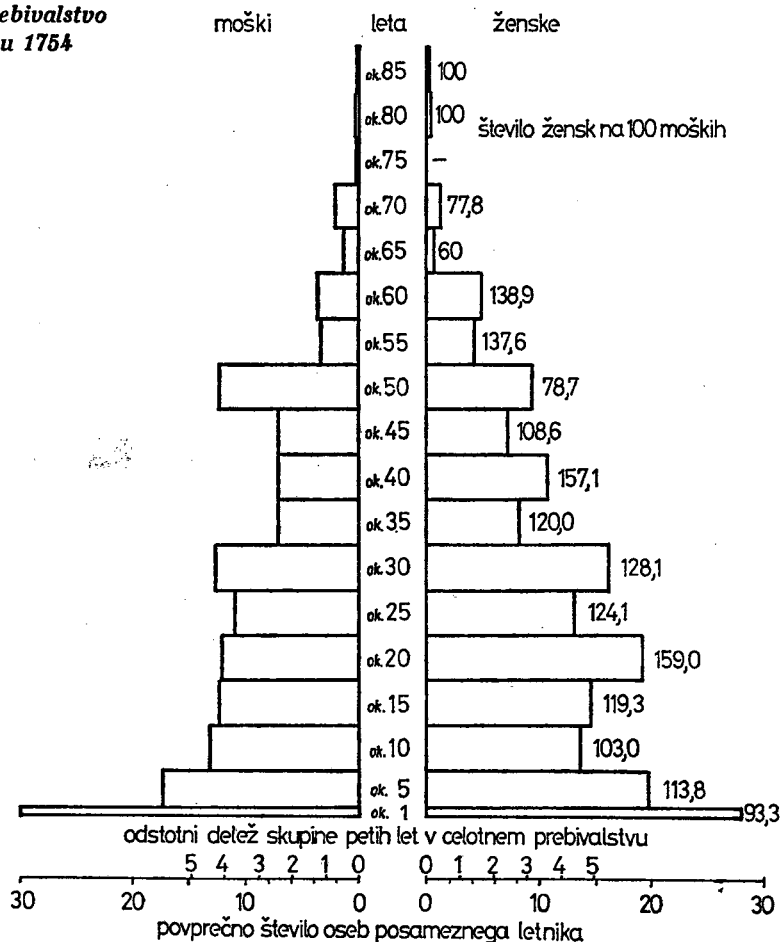
¹ J. Makarovič: Zgodovina in liberalitas, Naši razgledi 23. XII. 1983.

² Nadškofijski arhiv — Župnijski arhivi: Kranj R fasc. 1.

skupinah pa so razlike večje. Seveda pa gredo večja odstopanja dejanskih od navedenih starosti na račun posameznih, zelo velikih razlik: 8, 10 ali celo 12 let.

To nepoznavanje, neupoštevanje lastne starosti, morda bi lahko rekli celo nezanimanje za njo po našem mnenju razodeva nekaj o mentaliteti takratnih ljudi. Za njih nekatera kvantitativna določila posameznika enostavno niso igrala nobene vloge, za potek vsakodnevnega življenja niso bila važna. V zvezi z obhajilom je morda še imela pomen evidenca o starosti otrok, kasneje pa potrebe po njej ni več in popolnoma vseeno postane 28 ali 32, 46 ali 53 let. Verjetno so zadoščala že kvalitativna določila v okviru razpona mlad-star, ki so jim bile, če je bilo pač treba, na podlagi določenih zunanjih znakov, a dovolj poljubno, pridane številčne vrednosti. 50 let Primoža Moharja namesto dejanskih 58, 18 let Marije Vanko namesto 24, ali 44 let Suzane Grošel namesto 42, vse to spominja na tistih 100 tisoč pešcev in 60 tisoč konjenikov kralja Tomislava,³ na 30 tisoč za orožje sposobnih Benečanov v 14. stoletju⁴ oziroma na zaokroževanje števila duš v statusih animarum v 17. in 18. stoletju pri nas.⁵ Vendar pa je že sama izvedba popisa leta 1754 zunanji znak, ki kaže, da se za ta, naši pretežno racionalno pregneteni zavesti tuji in domala škandalozni spontanizem v dojemanju nekaterih realnosti, ki vrhu vsega dela preglavice tudi sodobnemu, v kvantifikacijo usmerjenemu zgodovinarju, sicer zelo zelo počasi, a zanesljivo bliža

Grafikon 1: Prebivalstvo
Kranja v letu 1754

³ N. Klaić: Povjest Hrvata u ranom srijednjem vijeku, Zagreb 1975, str. 284.

⁴ Beloch: Bevölkerungsgeschichte Italiens III, Berlin 1961, str. 3.

⁵ F. Zwitter: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stol. do današnjih dni, Ljubljana 1963, str. 15.

konec. Moderna država, ta »konkretnost dejanske svobode« (Hegel 1821), potrebuje premerjenega, preštetega, popisaneega, v oštevilčenih hišah bivajočega državljana. S takim skupkom kvantitativnih opredelitev šele more vzpostaviti racionalen odnos, ga poklicati v vojsko ali šolo, ko je treba, mu odmeriti pravičen davek, ga obveščati in nadzorovati. Vsa ta na racionalni podlagi izvajana ravnanja, ki imajo svoj vzrok seveda v širših družbenih spremembah, pa skupaj s temi spremembami slej ko prej vplivajo tudi na mentaliteto.

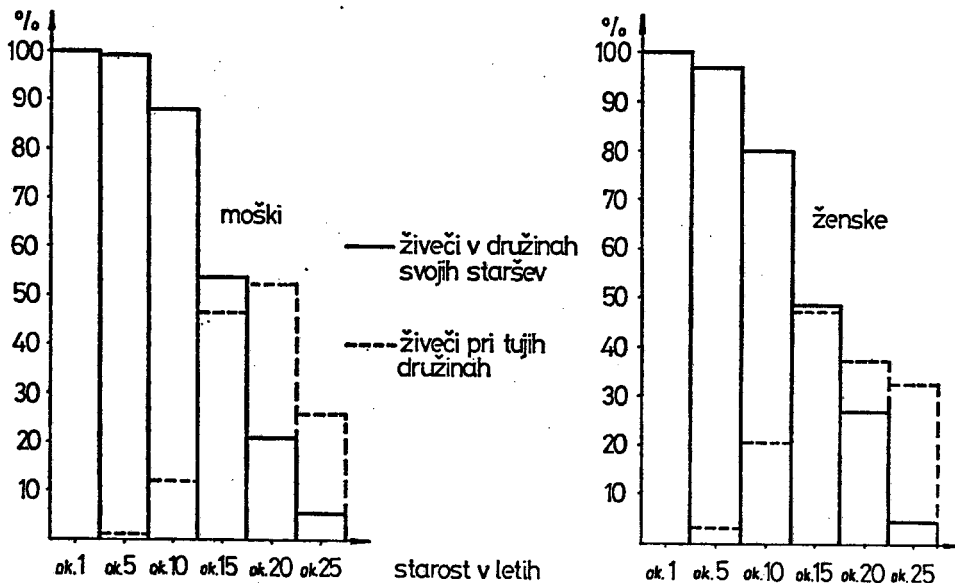
Zaradi značilnosti podatkov bomo kranjsko prebivalstvo ločeno po spolu grupirali okoli starosti 5, 10, 15, 20 ... let, in sicer tako, da bomo v skupino okoli 5 let uvrstili vse otroke, stare od 3 do 7 let, v skupino okoli 10 let vse med 8 in 12 letom, one, ki so stari 13, 14, 15, 16 in 17 v skupino okoli 15 let itd. Starostni razpon teh skupin je torej 5 let, le pri skupini otrok, mlajših od 3 let, ki jih bomo združili v skupini okoli 1 leta, je manjši. Na ta način razčlenjene Kranjčane, živeče sredi 18. stoletja prikazuje *grafikon 1*. Dobljeni rezultati gotovo niso najbolj točni, posamezne starostne skupine so verjetno nesorazmerno zastopane. Premočna je zlasti skupina moških okoli 50 let, morda tudi skupina žensk okoli 40 let, medtem ko sta skupini moških okoli 55 let oziroma žensk okoli 45 let premajhni. Precej točni in torej tudi za analizo dovolj uporabni pa so rezultati, ki se nanašajo na mlajše in srednje starostne skupine. Zanimivo je tudi razmerje med spoloma, saj je žensk precej več. V celotni populaciji pride na 100 moških 116,4 žensk. Ženske prevladujejo v vseh starostnih skupinah, razen v najmlajši in v nekaterih starejših, ki pa so številčno šibkejšje, hkrati pa so tudi podatki o starosti za te skupine bolj nenatančni. Število žensk na 100 moških v posameznih starostnih skupinah je prav tako označeno na *grafikonu 1*. Dokaj natančne rezultate pa dobimo, če celotno populacijo razdelimo na tri starostne skupine: od 0 do okoli 15 let, od okoli 20 do okoli 60 let in od okoli 65 let dalje. Na ta način je namreč le za majhen del populacije možno, da glede na dejansko starost ne pripada v označeno starostno skupino. To razdelitev, ki pa jo podajamo bolj v ilustracijo, prikazuje spodnja tabela:

	Ženske		Moški		Skupaj	
	abs. štev.	%	abs. štev.	%	abs. štev.	%
0 do okoli 15	312	20,95	291	19,55	603	40,50
Okoli 20 do okoli 60	476	31,97	379	25,45	855	57,42
Okoli 65 in več	13	0,87	18	1,21	31	2,08
Skupaj	801	53,79	688	46,21	1489	100,00

Po teh razčlenitvah se posvetimo družini. Najprej si bomo ogledali mlajši del prebivalstva, to je otroke, adolescente in mlajše odrasle, in ugotavljali, kako dolgo živijo v okviru družine staršev. V najrosnejših letih živijo tako deklice kot dečki tako rekoč izključno pri starših. Od 145 otrok starostne skupine okoli 1 leta in 186 otrok skupine okoli 5 let, samo štirje otroci (1,21 %), tri deklice in deček, ki so v seznamu označeni kot sirote, živijo pri tujih ljudeh. Pri skupini otrok okoli 10 let je prevladovanje tistih, ki živijo doma, sicer še povsem izrazito, toda tudi delež onih, ki živijo pri drugih ljudeh, je že opazen. Starostna skupina okoli 15 let kaže tako podobo: pri starših stanuje nekaj manj kot polovica deklet, skoraj prav toliko pa jih živi pri drugih družinah. Nekoliko več je doma fantov, zdoma pa jih je tudi nekako toliko kot deklet. Med mladenkami, stariimi okoli 20 let, jih živi skupaj s starši še dobra četrtina, v okviru tujih družin pa malo več kot tretjina. Pri enako starih mladcih pa je stanje naslednje: petina jih še živi pri očetu in materi, dobra polovica med njimi pa prebiva pri drugih družinah. Odstotek tistih okoli 25 let starih moških in žensk, ki še živijo skupaj s svojimi starši, pa je že prav majhen. Pri ženskah znaša nekaj manj, pri moških pa nekaj več kot 5 %. Tudi delež onih, ki živijo pri tujih družinah, se manjša. Medtem ko se je začel pri ženskah manjšati že pri skupini okoli 20 let, pade

pri moških šele pri starostni skupini okoli 25 let (glej *grafikon 2*). Jasno je, kje ima ta padec svoj vzrok oziroma od kod razlika med številom vseh pripadnikov zadnjih obravnavanih starostnih skupin in vsoto tistih, ki živijo pri starših, ter onih, ki živijo pri tujih družinah. Razlog za oboje je v tem, da se mladi teh starosti že poročajo in ustvarjajo lasten dom in družino.

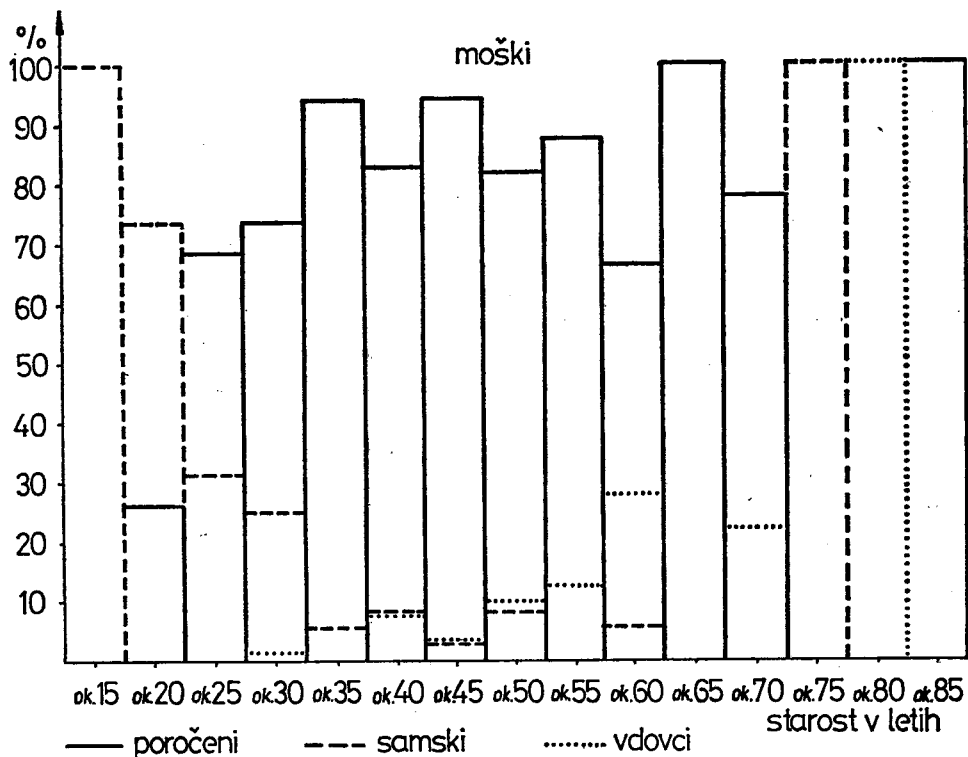
Grafikon 2: Zapuščanje doma v Kranju leta 1754

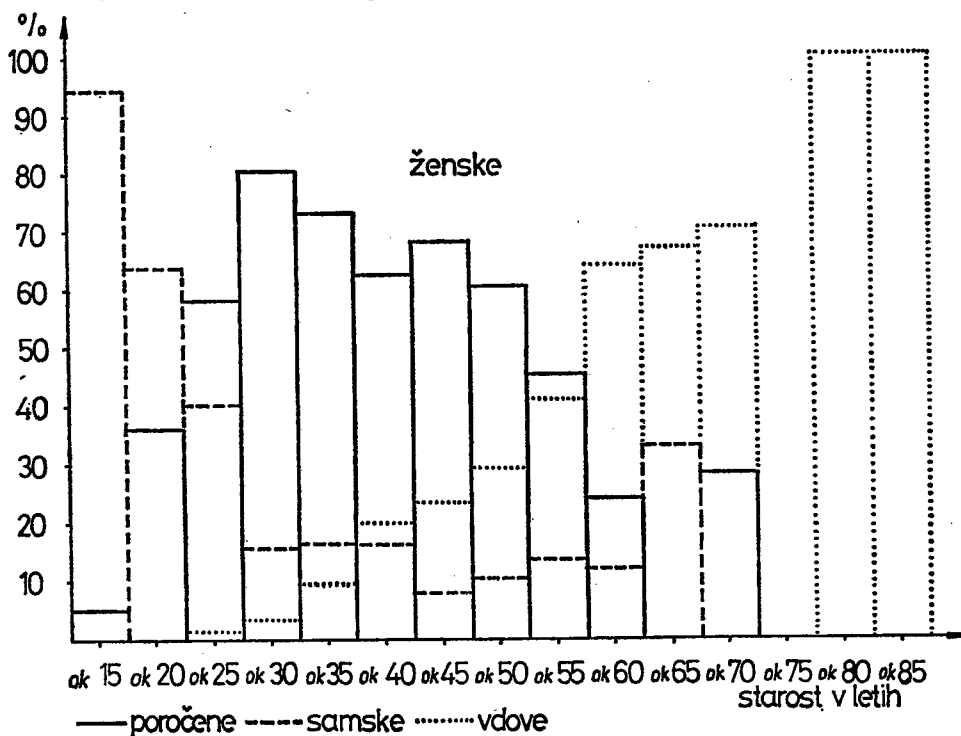
Poglejmo sedaj socialni položaj tistih dečkov in deklic, mladeničev in mladenk, ki ne živijo pri starših. V starostni skupini okoli 5 let gre, kakor smo že ugotovili, za sirote. Pri približno 10 letih odhajajo od doma prve deklice. Skoraj polovica od njih gre za pestunje, manj pa za pastirice in dekle. Dečki te starosti začenjajo po malem odhajati v uk, večina teh, ki zapuščajo dom, so vajenci, med služinčadjo jih je malo, le dva pastirčka. Za dekleta starostnih skupin okoli 15, okoli 20 in okoli 25 let, ki živijo v krogu tujih familij, je značilno izrazito prevladovanje dekel, zlasti pri skupini okoli 20 let, kjer jih je več kot devet desetin. V primerjavi z njimi je v teh starostnih skupinah delež pastiric prav majhen, delež pestunjev pa celo neznaten. Pri enako starih fantih pa se od ene do druge starostne skupine menjujejo najmočnejše zastopane socialne kategorije. V skupini okoli 15 let je največ vajencev, nekaj pa je tudi hlapcev, v skupini okoli 20 let, razumljivo, pada delež vajencev, raste delež hlapcev, največ pa je pomočnikov, v skupini okoli 25 let pa med temi, ki ne živijo več pri starših oziroma nimajo svoje družine, prevladujejo hlapci. Za nekaj oseb iz navedenih starostnih grup, tako žensk kot moških, je označeno le to, da so samske.

V naslednjih odstavkih nas bo zanimalo, kolikšen del odraslih Kranjčanov živi v zakonski zvezi. Začnimo pri moških. Poročati se začno okoli 20. leta. Malo več kot četrtnina moških te starosti je poročenih. Močno pa naraste njihov delež v skupini okoli 25. leta, dobri dve tretjini jih je. Pri naslednji starostni skupini se ta delež še nekoliko poveča, na slabe tri četrtnice, višek pa doseže v skupini okoli 35 let. Skoraj 95 % toliko starih moških je poročenih. Pri starejših starostnih skupinah pa delež poročenih niha. Odstotek neporočenih pada do starostne skupine okoli 30 let, nato variira pod 10 %. Med okoli 30 let starimi moškimi naletimo tudi na prve vdovce. Delež le-teh v naslednjih starostnih grupah niha oziroma po petdesetem letu raste, čeprav pri nekaterih skupinah tudi še pade. Vse to nam ponazarja *grafikon 3*. Na naslednjem grafikonu pa lahko sledimo ženskam. Prve grede zamož že z nekaj več kot

Grafikon 3: Delež samskih, poročenih in ovdovelih moških v Kranju leta 1754

Grafikon 4: Delež samskih, poročenih in ovdovelih žensk v Kranju leta 1754

15 leti. Vendar je takih zelo malo, komaj 5 %. V naslednjih starostnih skupinah pa se delež poročenih žensk povečuje in doseže največjo vrednost 80 % v skupini okoli 30 let. V naslednjih skupinah njihov delež postopoma upada. Odstotek neporočenih žensk pada do starostne skupine okoli 30 let, nato pa niha, razen pri skupini okoli 45 let, vedno nad 10 %. Vdove se pojavijo že med ženskami, starimi okoli 25 let, njihov delež pa je v nenehnem vzponu.

Vidimo torej, da se Kranjčani v 18. stoletju niso poročali v kaj bistveno drugačnih letih, kot se ljudje poročajo danes. Dekleta se nikakor niso možila komaj na tri četrt odrasla. Leta 1754 jih je še pri okoli 25 letih 40 % samskih. A tudi poroke tistih, ki so se bližale tridesetim, niso bile nenavadne, saj je 15 % zakonov, kjer je žena stara 30 let, brez otrok, v 19,4 % takih zakonov pa imajo samo enega otroka. Večina moških se ženi okoli 25. leta, toda tudi samci pri tridesetih niso nobena redkost. Zanimivo pa je, da je v starostni skupini okoli 25 let poročen večji delež moških kot žensk, čeprav se začnejo ženske prej poročati. To je posledica celotne, za ženske neugodne strukture prebivalstva po spolu. Presežek žensk se vidi tudi v tem, da je delež neporočenih žensk od tiste starostne skupine naprej, ko doseže minimum delež neporočenih moških, višji od le-tega. Kaže pa se tudi v tem, da delež vdovcev od ene do druge starostne skupine niha, delež vdov pa stalno narašča. Mnogi vdovci se torej poročijo znova, vdove pa bolj redko.

Gornjim sklepanjem pa je moč oporekati, češ, pripadniki vsake od starostnih skupin imajo svojo življenjsko usodo in nikakor ni nujno, da lahko posplošujemo manifestiranje določenih z družino oziroma zakonsko zvezo povezanih znakov, ki smo jih dobili na podlagi analize nekega zgodovinskega trenutka, na širše časovno obdobje. Ugovor je upravičen, če je tak v kakršnemkoli pogledu obravnavani zgodovinski trenutek izsek iz obdobja pomembnih in intenzivnih sprememb v družbeni in gospodarski strukturi določenega prostora. Sreda 18. stoletja pa reformam navkljub še ni čas globokih in nenadnih sprememb, ki bi v kratkem mogle odločilno poseči v življenje in navade Kranjčanov.⁶ Zato so rezultati, ki jih dobivamo z našimi razčlembami, v glavnih potezah veljavni tudi za nekaj širše časovno obdobje, po našem mnenju vsaj za dovršen del 18. stoletja.

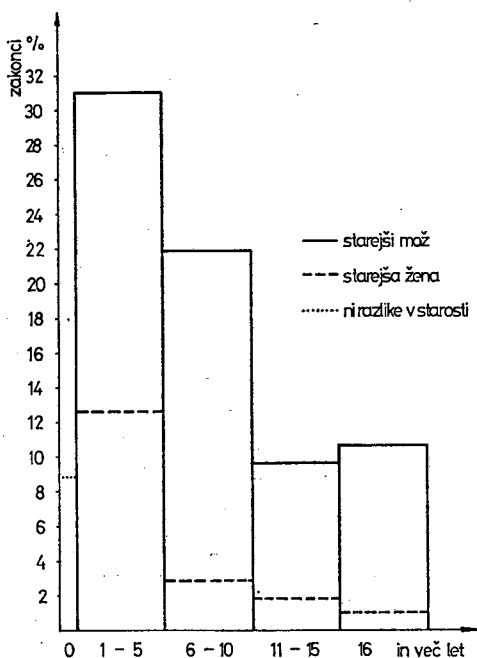
Ob ugotovitvi relativno visoke starosti ob poroki pa se zastavi tudi vprašanje o seksualnem življenju in obnašanju Kranjčanov. Vsiljuje se nam namreč mnenje o visoki stopnji spolne vzdržnosti ter odsotnosti izvenzakonske in predzakonske ljubezni. Mnenje opiram na podatke krstnih knjig kranjske župnije. Izjemno malo je namreč vpisanih pankrtov, teh sadov prepovedanih strasti. Med leti 1730 in 1754 je bilo krščenih namreč samo 20 nezakonskih otrok, kar je le 1,53 % vseh krščencev. Za navedeno dejstvo bi se verjetno dalo najti še kak razlog, vsekakor pa bi bilo vredno raziskovati tudi to plat življenja.

Pri analizi družine je zanimiva tudi starostna razlika med zakoncema. Velika razlika v prid enega izmed partnerjev ob poroki ima gotovo določen vpliv tudi na družinske odnose. V 73 % kranjskih zakonov so starejši možje, v 18 % pa žene. Razlika v starosti kaže *grafikon 5*. V več kot polovici zakonov je razlika zmerna, do 5 let, v slabi četrtini je med 6 in 10 let in prav tako v slabi četrtini večja kot 11 let. Bolj ko starostne razlike rastejo, bolj so v prid moškemu. Samo 1 % je parov, kjer je žena več kot 16 let starejša od moža. Seveda je bilo zaradi dokajšnjega presežka mladih žensk brez težav mogoče dobiti primerno staro ali celo mnogo mlajšo ženo, kot kaže tistih dobrih 10 % zakonov, v katerih je mož 16 in več let starejši. Motiv za poroko z mnogo starejšo žensko je bil pač možnost dviga na družbeni lestvici, možnost, ki jo je npr. pomočniku nudila poroka z vdovo obrtnika. Seveda pa takih zanimivih vdov ponavadi ni na pretek.

Zelo na kratko si oglejmo še samske osebe. Ker smo starostni skupini okoli 20 in okoli 25 let analizirali že zgoraj, nas tu zanimajo le tisti od okoli 30 let dalje. Med

⁶ Primerjaj: J. Zontar: Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 222–253.

Grafikon 5: Starostne razlike med zakonci v Kranju leta 1754

samskimi ženskami prevladuje služinčad, predvsem dekleta, med starejšimi je tudi nekaj pestunjev. Precej pa je tudi takih, za katere je označeno le to, da so samske. Med samskimi moškimi pa je največ duhovnikov, nekaj manj je hlapcev, zelo malo pa je pomočnikov.

Prehajamo na analizo števila otrok v družini. Če smo doslej morda uporabljali besedo družina precej ohlapno, jo sedaj opredelimo bolj natanko. Družina nam zdaj pomeni skupnost enega ali obeh staršev in pri njih živečih otrok, torej tisto, kar sociološka teorija označuje kot jedrno (nuklearno) družino, hkrati pa bomo kot družino obravnavali tudi tiste zakonske pare, ki so brez svojih otrok. Čeprav jedrna družina ni identična z zakonsko zvezo, kajti »iz zakona se razvije družina šele, ko zakonca postaneta starša svojih v zakonu rojenih ali adoptiranih otrok«,⁷ pa smo mnenja, da strogo razlikovanje teh kategorij ne bi dalo nobenega rezultata, ko obravnavamo število otrok, moglo pa bi povzročiti dovolj komplikacij. V kolikor pa nas bo zanimala samo skupnost staršev in otrok, bomo govorili o jedrni (nuklearni) družini.

Družin, kakor smo jih opredelili, je leta 1754 v Kranju 322, v povprečju imajo 1,71 otroka, v celoti pa štejejo 3,59 člana. Majhno število otrok pa naj nas ne zavede, saj ne govorimo o vseh v družini rojenih otrokih, temveč le o tistih, ki so v času popisa živeli pri starših. Rojenih je bilo v povprečju seveda dosti več, toda mnogi so že odšli od doma, velika pa je bila tudi umrljivost otrok. Zgolj v ponazorilo navajamo delež otrok do 14. leta med vsemi umrlimi, vpisanimi v mrliško knjigo v letih 1745—1754:⁸

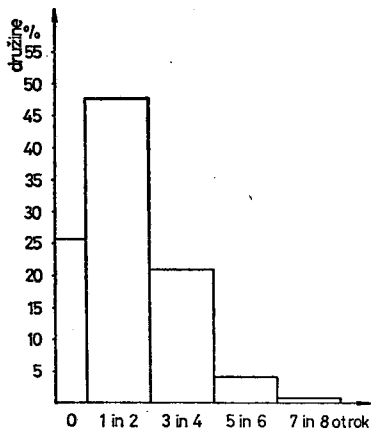
Leto	1745	1746	1747	1748	1749	1750	1751	1752	1753	1754
Vsi	42	43	34	59	90	50	84	48	42	25
Otroci	23	24	17	25	36	21	60	26	20	10
% otrok	54,76	55,81	50,0	42,37	40,0	42,0	71,43	54,16	47,62	40,0

⁷ K. Boh: Družina, v Uvod v sociologijo. Oblike združevanja in kulture, Ljubljana 1979, str. 105.

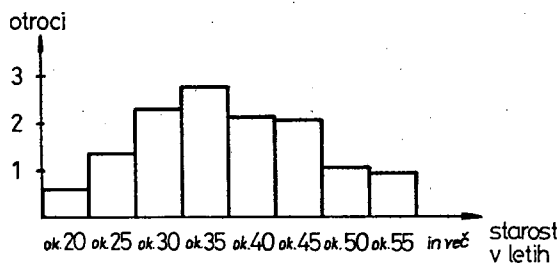
⁸ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnijski arhivi Kranj M fasc. 5.

Otroci predstavljajo torej kar polovico vseh umrlih. Vzrok za majhno povprečno število pa je tudi to, da je več kot četrtina družin brez njih. Med tistimi pa, ki imajo otroke, prevladujejo družine z enim ali dvema, takih s po tremi ali štirimi je že manj, one z več kot petimi pa so že kar redke (grafikon 6). Če razčlenimo družine glede na

Grafikon 6: Število otrok v družinah v Kranju leta 1754

Grafikon 7: Povprečno število otrok v družinah glede na starost žene — Kranj 1754

starost žene in določimo število otrok v posameznih skupinah, lahko ugotovimo posamezne družinske faze. Vidimo, da družina raste tja do približno 35. leta žene, potem pa začne razpadati (glej grafikon 7). Otroci odhajajo, novih pa je vedno manj. Podobno lahko razberemo tudi iz analize družin brez otrok:

Starost žene	Vse družine	Družine brez otrok	% družin brez otrok
Okoli 20	39	23	59,0
Okoli 25	40	12	30,0
Okoli 30	67	10	15,0
Okoli 35	33	5	15,15
Okoli 40	41	5	12,2
Okoli 45	33	6	18,2
Okoli 50	32	11	34,4
Okoli 55 in več	25	11	44,0

Do sedaj smo obravnavali družino kot skupnost staršev in otrok, oziroma, če otrok ni bilo, tudi kot skupnost zakonskih partnerjev. Tak pogled pa je precej nezgodovinski, saj ne upošteva, da so lahko v preteklosti merila za pripadnost družini izhajala tudi iz drugačnih odnosov, ne samo iz odnosa otroci-starši.⁹ Družino lahko opredelimo namreč tudi kot »tisti odnos, ki ga neka družba pojmuje in prizna za družino«.¹⁰ Pa tudi razmerja, v katera je bila vpeta družina predindustrijske družbe, so bila bistveno drugačna, prav tako tudi njene funkcije. Iz ene izmed temeljnih funkcij, ki jih je imela, iz proizvodne funkcije, izhaja pripadnost pomočnikov in vajencev, pa tudi hlapcev in dekel k družini.¹¹ Najsplošnejša oblika družinskega sožitja — gospodinjstvo je torej lahko sestavljeno kaj različno. V nadaljnjem se bomo ukvarjali z gospodinjstvi v Kranju. Obravnavali bomo njihovo velikost in sestavo, nekaj pa bomo skušali ugotoviti tudi o notranjih odnosih.

Ko hočemo določiti številčnost posameznih gospodinjstev, naletimo na težave, saj ni mogoče vedno razmejiti enega gospodinjstva od drugega. Presledki v popisu se po

⁹ Mitterauer/Sieder: Vom Patriarhat zur Partnerschaft, München 1977, str. 32. — Glej tudi: K. Hausen: Historische Familienforschung v Historische Sozialwissenschaft, Göttingen 1977, str. 66.

¹⁰ K. Boh, nav. delo, str. 107.

¹¹ Mitterauer/Sieder: nav. delo, str. 32.

našem mnenju nanašajo na hiše, zato bi bilo možno natančno razložiti hišne skupnosti, v teh pa je lahko tudi več gospodinjstev. Problematične so zlasti samske in ovdovele osebe, kjer včasih ni mogoče ugotoviti, ali spadajo v to ali ono gospodinjstvo ali pa predstavljajo samostojno gospodinjstvo. Iz tega razloga tudi dobljeni rezultati niso povsem točni; ker pa dvomljivih primerov ni veliko, dobljena slika niti ni tako izkrivljena. Povprečno kranjsko gospodinjstvo šteje 4—5. članov, verjetno prej štiri kot pet. Podrobnejša razdelitev pa je taka:

Število članov	% družin
1—4 člani	64,6
5—8 članov	31,2
9 in več članov	4,2

Smiselno bi bilo razčleniti gospodinjstva posameznih družbenih slojev. Ker nam naš vir o poklicu in družbeni strukturi prebivalstva ne pove skoraj nič, take razčlembе ne moremo napraviti v celoti. Pomagali pa si bomo z Zontarjevo Zgodovino mesta Kranja in njenim seznamom uglednih kranjskih meščanov 18. stoletja,¹² ki mu bomo dodali še tiste, ki so v popisu označeni z »gospod«, pa jih na omenjenem seznamu ni, ter plemiče iz gradu Kiselstein. Tako bomo lahko analizirali vsaj gospodinjstva višjih kranjskih slojev.

Po obsegu so ta gospodinjstva večja od povprečja za celotno mesto, saj je njihova povprečna velikost 6,24 člana. Dva vzroka sta za to: večje število pomočnikov, vajencev in hišnih poslov ter večje število otrok. V družinah obravnavanih gospodinjstev je povprečno 2,12 otroka, same družine pa štejejo v povprečju 4,12 člana. Da imajo družine višjih slojev več otrok, je posledica višjega standarda in manjše umrljivosti otrok, pa tudi dejstva, da le-ti nekaj dalj časa ostajajo doma. Med otroci obravnavanih družin je namreč 30 % takih, ki so stari okoli 20 let ali pa še več. Zakaj pa je v bogatejših gospodinjstvih več hišnih poslov, vajencev in pomočnikov, je dovolj jasno. Mali obrtnik, ki komaj uspe prodati delo lastnih rok, seveda ne potrebuje pomočnika, še vajenca komaj, pa saj bi ga tudi težko vzdrževal.

Notranjo zgradbo gospodinjstva lahko opazujemo z dveh vidikov. Najprej si pogledjmo tipe sorodstvenih razmerij. Jedrna družina nastopa kot nosilec gospodinjstva v 64,0 %, z drugimi sorodniki razširjena družina v 5 %. Pri tem gre v glavnem za bivanje ovdovelih oseb, zlasti mater, pri otrocih, ali pa za skrbništvo nad nedoletnimi brati in sestrami. Avtoriteta v teh družinah je, razen morda v enem primeru, tudi ob prisotnosti (starega) očeta na strani odraslega sina, kar se vidi iz zapisanega vrstnega reda članov gospodinjstva. Med ostalimi gospodinjstvi pa jih 21,0 % temelji na zakonski zvezi, ostalo pa so samska gospodinjstva oziroma gospodinjstva, sestavljena iz ljudi, ki jih je življenjska pot zanesla skupaj, npr. špital, župnišče ipd. Drug vidik, s katerega se lahko ukvarjamo z notranjo zgradbo gospodinjstva, je prisotnost tujih oseb, zlasti vajencev, pomočnikov in služinčadi, pa tudi drugih, npr. sirot ali beračev. Takih gospodinjstev je nad 40 %. Tudi za Kranj velja, da so pomočniki, vajenci in služinčad močno vključeni v gospodinjstvo. To sklepamo, ker njihovi priimki niso označeni, čeprav jih nedvomno imajo. Edini razlog za izpuščanje priimkov vidimo v tem, da so te skupine toliko integrirane v tujo družino, da s stališča zunanjega opazovalca, v tem primeru popisovalca, pa tudi širšega okolja, ni nobene razlike med njimi in domačimi otroci. Če pa te razlike tudi v resnici ni bilo, je težko soditi, vendar pa ni kar samo po sebi umevno, da so imeli domači otroci boljši položaj, saj so bile čustvene vezi med njimi in starši mnogo šibkejše kot danes.¹³ Pomočniki, vajenci in služinčad pa se po svojem mestu v gospodinjstvu razlikujejo. To sklepamo na podlagi pozicije v seznamu prebivalstva, ki je dosledno enaka: pomočnik, vajenec, hlapec, dekla, pastir, pastirica, pestunja. Različne pozicije v zapisu izhajajo iz širšega

¹² J. Zontar: nav. delo, str. 230.

¹³ Primerjaj: K. Hausen: nav. delo, str. 78.

družbenega vrednotenja določenih funkcij posameznika znotraj gospodinjstva in družbe. V pretežno obrtniškem okolju je teža pomočnika in vajenca, vršilcev osnovne dejavnosti okolja, pač večja kot teža pastirice ali pestunje. Trajanje vključenosti v tujo družino pa je omejeno, saj v starostnih skupinah nad okoli 25 let število sluščinčadi, pa tudi pomočnikov močno pade. Če so torej navedene skupine v gospodinjstvo močno vključene, pa sodimo, da berači in sirote, ki jih tu in tam najdemo, niso. Pri njih je priimek namreč praktično vedno zapisan, če pa ni znan, je to zabeleženo. Verjetno je, da živijo zdaj pri tej, zdaj pri oni hiši.

Med onimi gospodinjstvi, ki v svoji sestavi nimajo tujih oseb, prevladujejo tista, ki so identična z jedrno družino. Takih gospodinjstev je med vsemi v Kranju 37 %.

Vidimo torej, da so načini družinskega sožitja zelo pestri, in zdi se, da bi se bilo s to tematiko še vredno ukvarjati, saj z analizo vira, ki smo ga imeli na razpolago, obravnavane problematike še zdaleč nismo izčrpali.

Zusammenfassung

ÜBER DIE FAMILIE IN KRANJ (KRAINBURG) MITTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Marko Štuhec

Auf Grund der Volkszählung im Jahre 1754 versucht der Autor die Wesensmerkmale der Familie und des Familienlebens darzulegen. Nachdem er die Altersstruktur der Bevölkerung bearbeitet hat, versucht er festzustellen, in welchem Maße der Familienstand auf die Größenordnung verschiedener Altersgruppen Einfluß nahm. Das ist aus den Abbildungen 2—4 ersichtlich. Er befaßte sich auch mit der Frage der Familiengröße und stellte fest, daß sie im Durchschnitt 3,59 Mitglieder zählte, wobei die Kinderanzahl unter zwei lag (1,71). Bei der Erörterung der Haushaltsstruktur kam der Autor zur Schlußfolgerung, daß diese allgemein übliche Form des familiären Zusammenlebens im Durchschnitt 4—5 Mitglieder umfaßte. Die Haushalte der höheren Gesellschaftsschichten waren größer (6,24), was auf eine höhere Anzahl von Kindern, Helfern, zehrlingen und Dienern zurückzuführen ist. Als Träger des Haushalts fungierte die Kernfamilie, während die Zahl der erweiterten Familien eher gering war. Nach Meinung des Autors wurden Helfer, Lehrlinge und Diener stark in die Haushalte integriert. Der Autor ist auch der Meinung, daß diese Thematik noch einer weiteren Aufarbeitung bedarf.

Ali ste že poravnali letošnje članarino za zgodovinsko oziroma muzejsko društvo in naročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne — storite to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

Ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (telefon: (061) 224 011, int. 209). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov ZC. Do sedaj je izšlo v ponatisu že sedem letnikov revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963, januarja 1980 ponatis 18. letnika za leto 1964, septembra 1980 ponatis št. 1-2/1972, decembra 1981 ponatis št. 1-2/1970, marca 1983 ponatis št. 1-2/1968 in julija 1984 še ponatis št. 3-4/1972 »Zgodovinskega časopisa«.

* Natis tega dela je denarno podprl Znanstveni inštitut Filozofske fakultete na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.